

Papa emeritus jako teologický a kanonickoprávní problém – zamyšlení nad tématem v kontextu úmrtí emeritního papeže Benedikta XVI.

Drahomír Suchánek

Tato studie vznikla v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti „History“.

Dne 10. února 2013 oznámil papež Benedikt XVI. shromážděným kardinálům v rámci pravidelně konané konsistoře své rozhodnutí, že z důvodu pokročilého věku a úbytku sil se necítí být schopen přiměřeným způsobem vykonávat všechny povinnosti spojené se službou římského biskupa a nástupce sv. Petra a rezignuje na tento úřad. Současně určil přesné datum a hodinu uvolnění papežského stolce (*sede vacante*) a vyzval ke svolání volebního konkláve.¹ Na základě tohoto rozhodnutí došlo podle platné legislativy k uvolnění papežského úřadu, resp. k následnému zvolení nového papeže, zatímco stávající papež přijal po své rezignaci titul emeritního papeže (*papa emeritus*).

Ačkoliv nebylo papežovo rozhodnutí v principu zpochybnováno, otevřelo vedle značného překvapení i řadu důležitých teologických a právních otázek, jejichž řešení nebylo až do okamžiku úmrtí Benedikta XVI. uspokojivě vysvětleno. Tato studie se snaží nejen krátce shrnout problémy, s nimiž je otázka papežského odstoupení v moderní době spojena, ale také se zamýšlí nad právním a teologicko-ekleziálním rozměrem emeritního papežství. Nelze totiž vyloučit, že i stávající papež František se vydá cestou svého předchůdce a problematika emeritního papežství bude opětovně nastolena.

¹ Viz DECLARATIO, in: <http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/la/speeches/2013/february/documents/hf_ben-xvi_spe_20130211_declaratio.html> (8. 2. 2023).

Papežská rezignace Benedikta XVI.

Papežská renunziace tvořila pevnou součást středověkého kanonického práva a jejími hlavními aspekty se zabývaly jak Graciánův dekret či Liber Extra, tak jejich další autoritativní rozborů a komentářů. Současně nelze pominout, že se jednalo spíše o teoretický problém, jehož praktický dopad se omezoval na několik specifických kauz složení úřadu, zejména papeži Celestinem V. (1294)² a Řehořem XII. (1415), resp. vzdoropapežem Felixem V. (1449).³ Právní věda i historická praxe ovšem toto papežské oprávnění a možnost svobodně opustit svůj úřad stále registrovaly a papežské zřeknutí se úřadu ponechaly v platnosti i nové kodexy kanonického práva z roku 1917 v kánonu 221,⁴ i z roku 1983 v kánonu 332 § 2.⁵ Teprve odstoupení papeže Benedikta XVI. však potvrdilo, že se nejedná o mrtvý relikt středověku.

Navzdory pevnému zakotvení možnosti papežské rezignace v rámci právního řádu katolické církve nelze pominout fakt, že dosud nedošlo ze strany papežské kurie ani teologických či kanonickoprávních autorit katolické církve k interpretaci všech aspektů rezignace a vyjasnění statusu emeritního papeže a jeho následného působení. Kánon 332 § 2 CIC se omezuje na deklaraci, že „jestliže se papež zřekne svého úřadu, vyžaduje se k platnosti, aby zřeknutí se bylo svobodné a řádně sděleno, nevyžaduje se, aby bylo přijato od kohokoliv“.

Jedná se přitom o téma, které stále rezonuje uvnitř katolické církve a zasahuje do jednotlivých částí jejího života včetně ekleziologie či kanonistiky. Aktuálnost dokazuje například reakce bývalého papeže Benedikta XVI. na rozhovor, který poskytl německý kardinál Walter Brandmüller novinám *Frankfurter Allgemeine Zeitung* dne 28. října 2017, v němž kritizoval papežovo rozhodnutí odstoupit z úřadu

² Detailně rezignaci analyzují např. BERTRAM, Martin, *Die Abdankung Papst Cölestins V. (1294) und die Kanonisten*, in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung 56/1970, s. 1–101 či GIGLIOTTI, Valerio, *La rinuncia alla tiara nel medioevo: tra scientia Dei e scientia iuris*, in: PIERI, Bernardo, BRUSCHI, Ugo (eds.), *Luoghi del giure. Prassi e dottrina giuridica tra politica, letteratura e religione*, Bologna, 2009, s. 219–265. V češtině je k dispozici např. můj kratší rozbor SUCHÁNEK, Drahomír, *Renuntiation papae – rezignace papežů ve středověku*, in: DOLEŽALOVÁ, Eva, SOMMER, Petr (eds.), *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*, Praha, 2016, s. 184–187.

³ K odstoupením Řehoře XII. a Felixe V. srov. rozborů níže.

⁴ „Si contingat ut Romanus Pontifex renuntiet, ad eiusdem renuntiationis validitatem non est necessaria Cardinalium aliorumve acceptatio.“

⁵ „Si contingat ut Romanus Pontifex muneri suo renuntiet, ad validitatem requiritur ut renuntiatione libere fiat et rite manifestetur, non vero ut a quopiam acceptetur.“

jako nesystémové a vnášejíci do organismu katolické církve zmatení. Podle kardinála Brandmüllera se ani samotní kardinálové nemohou smysluplně vyrovnat s novou skutečností, zejména s podvojnou existencí nového úřadujícího papeže a emeritního papeže.⁶

Následná snaha papeže Benedikta XVI. obhájit své jednání (dva osobní dopisy z listopadu 2017, které unikly na veřejnost a byly následně otištěny v novinovém deníku *Bild*) ukázala, že stále přetrvává řada nejasností a pozice emeritního papeže není zřetelně definována. Emeritní papež ve svých listech implicitně připustil obtížnost své pozice, kterou sice i nadále hájil, ale současně dodal: „Pokud znáte lepší způsob, a proto věříte, že můžete odsoudit to, co jsem si zvolil, řekněte mi to.“⁷

Také některá jeho další prohlášení bylo možné interpretovat tak, že Benedikt XVI. záměrně odmítal stanovit závaznou výpověď v tomto směru a ponechal pozici emeritního papeže bez teologicko-právního zakotvení.⁸ Nic na tom nemění ani náznaky, že hlavním důvodem menšího zájmu Benedikta XVI. o tento problém bylo jeho přesvědčení, že s ohledem na špatný zdravotní stav nebude v pozici emeritního papeže příliš dlouho – další vývoj měl ukázat, že v tomto ohledu se Benedikt XVI. mýlil, neboť žil ještě dalších téměř jedenáct let.

Ačkoliv tedy papež Benedikt XVI. prezentoval své odstoupení z papežského úřadu jako osobní a individuální rozhodnutí bez nároku na systémovost, svým činem fakticky nastolil precedens „usnadňující“ obdobné jednání i pro jeho další nástupce. Je proto více než žádoucí, aby došlo k pevnějšímu vymezení jak dílčích aspektů rezignace, tak statusu emeritního papeže a jeho vymezení k papeži úřadujícímu, aby v budoucnosti nemohlo docházet k nežádoucím konfliktům. Jedná se tedy bezesporu o mimořádně aktuální a důležitý problém, který se dotýká podstaty fungování katolické církve v období, kdy se intenzivně diskutuje řada klíčových otázek souvisejících s redefinicí postavení hlavy katolické církve.

⁶ *Das Christentum hechelt nicht nach Applaus*, in: <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/kardinal-walter-brandmueller-ueber-den-streit-um-amoris-laetitia-15266671-p6.html>> (8. 2. 2023).

⁷ Text dopisů viz *Die geheimen Botschaften der Briefe von Papst Benedikt*, in: <<https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/die-geheimen-botschaften-der-briefe-von-papst-benedikt-57382274.bild.html>> (8. 2. 2023).

⁸ Odkázat lze např. na rozhovory s novinářem Peterem Seewaldem (*Benedikt XVI.: poslední rozhovory s Peterem Seewaldem*, Praha, 2017, s. 37–41).

Emeritní papež jako teologický a právní problém

Status emeritního papeže a jeho místo v rámci stávajícího pojetí papežského úřadu otvírá před katolickou církví tři zásadní otázky, které jsou vzájemně provázány a celkově směřují k vymezení postavení emeritního papeže. Teologické a kanonickoprávní základy papežského úřadu předpokládají primaciální pozici římského biskupa a zdůrazňují jeho výlučnost v hierarchické struktuře katolické církve. Možnost, že by se rezignace stala standardní stránkou výkonu papežského úřadu, stejně jako existence emeritního papeže, navozující dualitu v dosud jedinečném postavení nositele papežské hodnosti, tuto strukturu nepřímo narušují a vyžadují pevnější vymezení celkového pojetí rezignace a vztahu emeritního papeže k úřadujícímu papeži.

První oblastí našeho zájmu tedy musí být *přípustnost a rozsah rezignace v kontextu kanonického práva a teologie*. Oprávněnost abdikace dlouhodobě zpochybňoval především kardinál W. Brandmüller, který argumentoval, že nelze opustit úřad jen z osobních důvodů, např. pro pocit fyzické slabosti – takové jednání neváhal nazvat neslychaným jednáním (*factum inauditum*).⁹ V principu samozřejmě legálnost rezignace uznával, ale jako církevní historik ji chápal jako zcela ojedinělý nástroj pro řešení jinak neřešitelných krizových situací. Zdůraznil současně nebezpečí možných nátlaků na odstoupení kritizovaných papežů, oslabení autority papežského úřadu a celkovou desakralizaci církevní struktury.

Všechny tyto výhrady skutečně nelze pominout a je nutné pro ně žádat relevantní odpovědi. Zatímco problematika rezignací na nižší církevní úřady je v kanonickoprávní literatuře rozsáhle analyzována a glosována,¹⁰ okolnosti a dopady papežských rezignací zůstávaly dosud s ohledem na jejich spíše historický rozměr stranou moderního výzkumu. Bude proto nutné zaměřit pozornost na definování

⁹ „Dai ‘precedenti’, citati qua e là, per la rinuncia di un Papa, è chiaramente riconoscibile che i sudetti casi si pongono in termini diversi, ma, tuttavia, non si trattò mai di una rinuncia all’Ufficio per motivi personali. Tale rinuncia è considerata un factum inauditum.“ In: BRANDMÜLLER, Walter, *Renuntiatio Papae. Alcune riflessioni storico-canonistiche*, in: Stato, Chiese e pluralismo confessionale 2016, č. 26, s. 4.

¹⁰ Základní a stále platné rozborů přináší již klasické práce CARON, Pier Giovanni, *La rinuncia all’ufficio ecclesiastico nella storia del diritto canonico dalla età apostolica alla riforma cattolica*, Milano, 1946; MCDEVITT, Gerald V., *The renunciation of an ecclesiastical office: a historical synopsis and commentary*, Washington, D.C., 1946 či HEINTSCHEL, Donald Edward, *The Mediaeval Concept of an Ecclesiastical Office: an Analytical Study of the Concept of an Ecclesiastical Office in the Major Sources and Printed Commentaries from 1140–1300*, Washington, D.C., 1956.

nejen legálnosti, ale hlavně legitimacy a morální ospravedlnitelnosti rezignace, a současně rozhodnout, zda lze rezignaci vnímat jako přípustný nástroj opuštění papežského úřadu. Nelze ani pominout vznesené návrhy na větší zapojení kardinálského kolegia, které by sice mohlo proces rezignace usnadnit a legitimizovat, v principu však zasahuje do papežského primátu a otevírá klíčovou otázku hierarchie katolické církve.

Druhé badatelské téma směřuje k *definování podstaty a práv emeritního papeže (papa emeritus)*. Vychází z faktu, že navzdory své rezignaci na papežský úřad si odstoupící papež Benedikt XVI. ponechal některé vnější znaky, které přísluší pouze úřadujícímu papeži (např. papežské jméno a část pontifikálního bílého oblečení) a nerealizoval návrat ke kardinálské hodnosti, který charakterizoval předchozí papežské rezignace.¹¹

Je třeba si uvědomit, že soužití dvou papežů nebylo v dějinách církve žádnou výjimkou. Lze doložit několik dobře popsaných precedentských řešení koexistence papežů, tedy úřadujícího papeže a papeže, který odstoupil, ale vymohl si pro sebe zvláštní status reflektující jeho předchozí postavení. První ukázkou může být postava papeže Řehoře XII., jednoho z konkurujících si pontifiků v době tzv. velkého papežského schizmatu (1378–1415/1417). Po sérii jednání, která koncilní otcové a zástupci jednotlivých stran vedli, souhlasil Řehoř XII. s odstoupením z úřadu, vymohl si ale pro sebe několik ústupků. Nenárokoval si sice žádné papežské jurisdikční pravomoci (především papežské pontifikální odění, oslovování atd.) a přijal hodnost kardinálního biskupa z Porta, ale až do své smrti (1417) disponoval postavením zvláštního legáta (*legatus ad latere*) na části území Církevního státu v Marce – nelze tedy vyloučit, že zde byla poprvé uplatněna koncepce nazývaná *papa in territorio suo*, která by držitele opravňovala na daném území vykonávat některé jurisdikční pravomoci náležející papežskému úřadu.¹²

¹¹ Ve svém dopise Walteru Brandmüllerovi papež návrat ke kardinálské hodnosti odmítá jako nevhodný, protože by pak byl vystaven přílišnému tlaku veřejnosti a jen obtížně by si uchoval uzavřenost, které se těšil jako emeritní papež.

¹² Srov. ZIMMERMANN, Harald, *Die Absetzung der Päpste auf dem Konstanzer Konzil*, in: FRANZEN, August, MÜLLER, Wolfgang (eds.), *Das Konzil von Konstanz: Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Freiburg im Breisgau, 1964, s. 113–137; ORTALLI, Gherardo, *Gregorio XII.*, in: BRAY, Massimo (ed.), *Enciclopedia dei Papi*, Vol. 2: Niccolò I – Sisto IV, Roma, 2000, s. 590–593 či SUCHÁNEK, D., *Renuntiatio papae – rezignace papežů ve středověku*, s. 187–189.

Ještě signifikantnějším příkladem může být (vzdoro)papež Felix V., který po svém odstoupení (1449), a je třeba zdůraznit, že se souhlasem úřadujícího a legitimního papeže Mikuláše V., i nadále disponoval řadou papežských pravomocí. Formálně se sice rovněž přesunul do kardinálské pozice, v rámci savojského vévodství, kterému dříve vládl jako světský vládce, avšak převzal jako legát *a latere* pravomoci příslušející držiteli papežského úřadu, nosil papežské oblečení, stejně jako rybářský prsten. Tento zvláštní status jasně vymezeného okruhu papežské jurisdikce (*papa in territorio suo*) byl chápán jako výjimka po zbývající dobu života předešlého papeže, přesto na něm lze ilustrovat schopnost katolické církve nalézat řešení pro mimořádné případy vymykající se dosavadním zvyklostem.¹³ Na druhou stranu oba výše zmíněné případy se týkaly snahy vypořádat se s problémem dvojpapežství, resp. vzdoropapežství, kde si dva papežové přímo konkurovali, což nelze s otázkou emeritního papeže identifikovat.

Ačkoliv se tedy mohou případy koexistence papežů Františka a Benedikta XVI. a obou výše zmiňovaných modelů Martina V. a Řehoře XII., resp. Mikuláše V. a Felixe V., lišit, nic to nemění na problematičnosti, kterou vyvolává stav bez jasného definování statusu a práv emeritního papeže, na což ostatně správně upozornil kardinál Brandmüller. Podle kardinála je třeba vyřešit: 1. Status bývalého papeže, zejména návrat ke kardinálské hodnosti. 2. Rovněž musí být definováno jméno odchozí osoby. Aby se zabránilo vzniku existence dvou papežů, je otázkou, zda je vhodné zachovat dosavadní papežské jméno, stejně jako papežský oděv. 3. Neméně důležité je také bydliště, které mu má být přiděleno, a zázemí rezignující osoby. 4. Zvláštním problémem je regulace možných sociálních a mediálních kontaktů emeritního papeže tak, aby na jedné straně byla respektována jeho osobní důstojnost, na druhé straně, aby bylo vyloučeno jakékoliv nebezpečí pro jednotu církve. 5. Nakonec by také Brandmüller vymezil slavnostní ceremoniál pro zesnulého expapeže, který nemůže být totožný s tím, který je určen pro papeže.¹⁴

¹³ Detailně se touto otázkou zabývala ve svých pracích Ursula Giessmann (GIESSMANN, Ursula, *Der letzte Gegenpapst: Felix V. Studien zu Herrschaftspraxis und Legitimationsstrategien (1434–1451)*, Köln, 2014, zejm. s. 345–380, resp. táž autorka: *Die renuntiatio Felix' V. (1449)*, in: MÜLLER, Harald, HOTZ, Brigitte (eds.), *Gegenpäpste: ein unerwünschtes mittelalterliches Phänomen*, Wien, 2012, s. 391–410).

¹⁴ Srov. BRANDMÜLLER, W., *Renuntiatio Papae*, s. 13.

Aktuálnost této problematiky podporovalo i jednání emeritního papeže Benedikta. Všechny kroky vymezující jeho postavení se totiž zakládaly na praktických úkonech, přičemž nebyly většinou jasně zdůvodňovány a interpretovány v teologickém a kanonickoprávním kontextu. V několika spíše doplňkových prohlášeních se emeritní papež Benedikt ke statusu emeritního papeže vyjádřil jen nepřímou, přičemž jasně zdůraznil, že se jedná pouze o jeho subjektivní pohled. To otevíralo cestu pro spekulativní až zavádějící interpretace, připisující emeritnímu papeži například přetrvávající podíl na duchovních aspektech papežského úřadu. Zmínit lze např. úvahy prof. Stefana Violiho, který otevřel možnost, že se papež Benedikt nezřekl Petrova úřadu, nýbrž pouze svého aktivního výkonu vlády a učení, a ponechal si duchovní aspekt úřadu, tj. modlitbu a soucit.¹⁵

Třetí rozměr problematiky navazuje na předchozí analýzu statusu emeritního papeže a soustředí pozornost na *vymezení vztahu mezi papežem úřadujícím a emeritním*. Ačkoliv v důsledku rezignace ztrácí emeritní papež jurisdikční moc spojenou s výkonem papežského úřadu, vzájemný vztah obou papežů není ve všech aspektech zřejmý. V nedávné praxi byla rovnovážná situace postavena na zdrženlivosti emeritního papeže Benedikta, který se jen minimálně zapojoval do aktuálního církevního dění. Nelze však do budoucna vyloučit možnost, že jiný emeritní papež tuto praxi zpochybní a jeho vyjádření například povzbudí opoziční skupiny bojující proti úřadujícímu papeži.¹⁶

Nejistotu v interpretaci vzájemného vztahu obou papežů nepřímou zvýšil osobní tajemník papeže Benedikta XVI. a až do roku 2020 prefekt papežského domu arcibiskup Georg Gänswein, který v projevu z května 2016 naznačil duální chápání výkonu papežského úřadu, když hovořil o jedné papežské službě s dvěma

¹⁵ Viz VIOLI, Stefano, *La rinuncia di Benedetto XVI. Tra storia, diritto e coscienza*, in: <<http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/1350913.html>> (11. 2. 2023).

¹⁶ Stačí připomenout kontroverze, které vyvolalo vydání knihy Roberta Saraha (česky *Zhloubi srdce*, Praha, 2020), do níž byl zakomponován i esej Benedikta XVI. oceňující kněžský celibát. Jelikož byla kniha chápána jako vymezení konzervativního křídla kardinálského kolegia proti politice papeže Františka, vyvolalo zaangažování emeritního papeže značnou pozornost. Obdobně lze nahlížet na nepříliš šťastnou komunikaci ohledně odmítnutí Benedikta XVI. napsat úvod k sérii publikací, které měly prezentovat dosavadní pontifikát papeže Františka. Rychle se rozšířilo přesvědčení, že důvodem byla přichylnost papeže Františka k německému teologovi (a autorovi jedné z prezentovaných publikací) Peteru Hünermannovi, s nímž měl naopak rozepře Benedikt XVI. Srov. např. *Vatikan gab Brief von Benedikt XVI. verkürzt wieder*, in: <<https://www.katholisch.de/artikel/16886-vatikan-gab-brief-von-benedikt-xvi-verkuerzt-wieder>> (11. 2. 2023).

projevy – článkem aktivním a kontemplativním.¹⁷ S ohledem na blízkost arcibiskupa Gänsweina k osobě emeritního papeže se nepochybovalo, že minimálně částečně tento názor odrážel pohled samotného papeže. Vzápětí se objevily úvahy o tzv. mystické (*renuntiatio mystica*) či pouze částečné rezignaci, po níž se Benedikt XVI. vzdal svého aktivního výkonu vlády a učení, ale ponechal si duchovní aspekt úřadu, tj. modlitbu a soucit.

Oprávněnost takových úvah navíc podpořila některá vyjádření samotného papeže Františka, především jeho pozdrav poutníkům v rámci modlitby Anděl Páně v den slavnosti svatých Petra a Pavla, kde připomněl, že 29. června 1951 byl emeritní papež vysvěcen na kněze. Následně papež dodal: „Žije v klášteře, který byl určen pro kontemplativní komunity ve Vatikánu, aby se mohly modlit za církev. V současné době je kontemplativním biskupem Vatikánu, který svůj život tráví modlitbou za církev a za římskou diecézi, jejímž je emeritním biskupem.“¹⁸

Bezpochyby je namístě určitá zdrženlivost ohledně obdobně koncipovaných vyjádření, která si nemohou nárokovat formativní teologický či kanonický rozměr. Přesto nemůže být sporu o tom, že nejasnosti ohledně právního a teologického vymezení emeritního římského biskupa nejsou žádoucí a skrývají v sobě potenciál zpochybnění výkonu papežského úřadu.

Papa emeritus jako směr kanonického a teologického výzkumu

Dosavadní výzkum tématu emeritního papežství lze označit za kusý a zahrnující jen některé aspekty problematiky. Největší pozornosti se stále těší otázka papežské rezignace jako takové, a to především její historická a kanonickoprávní dimenze. Zřeknutí se úřadu Benediktem XVI. opětovně přilákalo zájem historiků a kanojistů o oblast papežské rezignace, zvláště když bylo možné navázat na řadu již existujících výzkumů z předchozího období.

¹⁷ Srov. Benedetto XVI, la fine del vecchio, l'inizio del nuovo. L'analisi di Georg Gänswein, in: <<https://www.acistampa.com/story/benedetto-xvi-la-fine-del-vecchio-linizio-del-nuovo-lanalisi-di-georg-ganswein-3369>> (10. 2. 2023).

¹⁸ „Lui vive nel monastero, un luogo voluto per ospitare le comunità contemplative in Vaticano perché pregassero per la Chiesa. Attualmente è lui il contemplativo del Vaticano, che spende la sua vita pregando per la Chiesa e per la diocesi di Roma, della quale è vescovo emerito.“ Viz HEBDOMADA PAPAЕ. Notitiae Vaticanae Latine redditae. Die 3 (tertio) mensis Iulii anno 2021, in: <<https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2021-07/hebdomada-papae-gr-in-latino-del-3-luglio.html>> (11. 2. 2023).

Historickými aspekty papežských rezignací, nahlíženými především skrze analýzy konkrétních případů, se zabývala církevní historie průběžně po celé 20. století. Z řady prací lze upozornit na již klasickou práci německého historika Haralda Zimmermanna, který se intenzivně zabýval různými případy ztráty papežského úřadu, zejména v důsledku zásahu světské moci.¹⁹ Další historici se soustředili přímo na jednotlivé rezignace, především na nejznámější odstoupení papeže Celestina V. Zde vedle průlomové monografie Petera Herda²⁰ přinesla nové poznatky mezinárodní konference konaná u příležitosti 700 let od jeho odstoupení v italském Ferentinu (1994).²¹ Další oblast zájmu se soustředila na rezignace v rámci kostnického koncilu²² či na vzdoropapeže Felixe V.,²³ kde tvoří základ nedávné práce Ursuly Giessmann. K dispozici jsou rovněž pokusy o zachycení obecnějších tendencí zřeknutí se církevních úřadů včetně papežského, většinou se však časově koncentrují na období vrcholného a pozdního středověku.²⁴

Neméně důležitou část výzkumu tvoří oblast kanonickoprávní. Jelikož odstoupení z papežského úřadu stále postrádá jasné a detailní vymezení v legislativě katolické církve, roste význam právních rozborů jednotlivých rezignací, které se v průběhu dějin udály, popř. snah právních teoretiků, kteří se snaží stanovit optimální postup a náležitosti papežských rezignací. Výzkum zde vychází z dnes již klasické práce P. G. Carona ohledně rezignací na církevní úřad,²⁵ na niž pak nava-

¹⁹ ZIMMERMANN, Harald, *Papstabsetzungen des Mittelalters*, Graz, 1968.

²⁰ HERDE, Peter, *Cölestin V. (1294): der Engelpapst*, Stuttgart, 1981.

²¹ Srov. konferenční sborník VALERI, Biancamaria (ed.), *Pietro Celestino nel settimo Centenario dell'elezione pontificia. Convegno nazionale. Ferentino, 21–22 maggio 1994*, Casamari, 1995. K tématu lze doporučit např. příspěvky BERTRAM, Martin, *La rinuncia al papato nella dottrina canonistica precedente e contemporanea a Celestino V.*, s. 101–108; PIZZI, Antonio, *Le rinunce al pontificato nei primi secoli della storia dei papi*, s. 73–83 či BARTOLOMEI ROMAGNOLI, Alessandra, *La rinuncia di Celestino V nella cronistica del tempo*, s. 109–165.

²² ZIMMERMANN, H., *Die Absetzung der Päpste auf dem Konstanzer Konzil*, s. 113–137 a souborně BRANDMÜLLER, Walter, *Papst und Konzil im Großen Schisma (1378–1431). Studien und Quellen*, Paderborn, 1990 a BRANDMÜLLER, Walter, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, 2 vol., Paderborn, 1997, 1999.

²³ Srov. již výše zmíněné práce Ursuly Giessmann.

²⁴ MCDEVITT, G. V., *The Renunciation of an Ecclesiastical Office*; WETZSTEIN, Thomas, *Renuntiation – resignatio. Zum Amtsverzicht in der Kirche des hohen und späten Mittelalters*, in: RICHTER, Susan, DIRBACH, Dirk (eds.), *Thronverzicht: die Abdankung in Monarchien vom Mittelalter bis in die Neuzeit*, Köln, 2010, s. 30–61.

²⁵ CARON, Pier Giovanni, *La rinuncia all'ufficio ecclesiastico...*

zuje řada dalších studií pro jednotlivé případy s důrazem na nejlépe zdůvodněné odstoupení Celestina V.²⁶

Není přitom pochybností o tom, že nové impulzy pro další výzkum přinesla právě rezignace papeže Benedikta XVI. Již v roce 2013 byly publikovány zásadní studie zasazující papežskou rezignaci do právních dějin církve z pera turínského kanonisty Valeria Gigliottiho²⁷ a řadu poznatků přinesl kanonickoprávní časopis *Ephemerides iuris canonici*, který věnoval této problematice v roce 2016 zvláštní číslo.²⁸ Hlavní postavou kanonickoprávního výzkumu je v poslední době profesorka Geraldina Boni z univerzity v Bologni, která publikovala několik zásadních studií²⁹ a uspořádala k tématu vědeckou konferenci *La rinuncia al trono di Pietro* (2015). Spektrum řešených otázek je velmi široké, dominuje však stále vymezení podmínek, za nichž je rezignace legální, a snaha včlenit papežskou rezignaci do právního života církve s důrazem na vymezení práv a povinností držitele papežského úřadu (*munus, officium, ministerium, bonum commune*).

V porovnání s právní stránkou věci naopak teologické reflexe problematiky výrazně zaostávají a zároveň je nezbytné je řešit. Většina výše zmíněných historických a kanonickoprávních výzkumů se sice dotýká i teologických otázek, nechápou je ale jako hlavní předmět svého zájmu, jak by bylo potřeba. Hlavním hybatelem ekleziologických úvah a současně hlasitým kritikem papežské rezignace Benedikta XVI. zůstává německý kardinál Walter Brandmüller, který ve svých odborných textech³⁰ i mediálních vystoupeních opakovaně inicioval diskusi na

²⁶ BERTRAM, M., *Die Abdankung Cölestins V. (1294) und die Kanonisten*, in: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 56/1970, s. 51–59; GIGLIOTTI, V., „Fit monachus, qui papa fuit“. *La rinuncia di Celestino V tra diritto e letteratura*.

²⁷ Např. GIGLIOTTI, Valerio, *La tiara deposta. La rinuncia al papato nella storia del diritto e della Chiesa*, Firenze, 2013.

²⁸ GIGLIOTTI, Valerio, *Un soglio da cui non si scende...? Aspetti della renuntiatio papae nella storia giuridica medievale*, in: *Ephemerides iuris canonici* 56/2016, č. 1, s. 31–70; BONI, Geraldina, *Rinuncia del sommo pontefice al munus petrinum, sedes romana vacans aut prorsus impedita. Tra ius conditum e ius condendum*, s. 71–107; GANARIN, Manuel, *Sulla natura recettizia dell'atto giuridico di rinuncia all'ufficio ecclesiastico con particolare riferimento alla renuntiatio papae*, s. 109–151 atd.

²⁹ BONI, Geraldina, *Sopra una rinuncia. La decisione di Papa Benedetto XVI e il diritto*, Bologna, 2015; BONI, Geraldina, *Due papi a Roma?*, in: *Stato, Chiesa e pluralismo confessionale* 33/2015, s. 1–76.

³⁰ BRANDMÜLLER, Walter, *Renuntiatio Papae. Some Historical-Canonical Reflexions*, in: *Jurist* 76/2016, č. 2, s. 311–325; BRANDMÜLLER, Walter, *Renuntiatio Papae. Alcune riflessioni storico-canonistiche*, in: *Stato, Chiesa e pluralismo confessionale* 2016, č. 26, s. 1–14.

téma papežské rezignace. Některé Brandmüllerovy aktivity, zejména jeho angažovanost po vydání apoštolské exhortace *Amoris Laetitia*,³¹ však téma emeritního papežství poněkud politizovaly, resp. učinily z něj v církevním prostředí nesnadně uchopitelnou problematiku.

Probírány jsou tedy v současnosti spíše dílčí teologické aspekty, např. papežská titulatura,³² oslabení papežského primátu,³³ pohled na rezignaci v kontextu změn po Druhém vatikánském koncilu³⁴ či celkový pohled na církevní změny na počátku nového milénia.³⁵ Mnoho zásadních otázek, na něž kardinál Brandmüller poukázal, však stále zůstává pouze nastíněno – desakralizace a zpochybnění výjimečnosti papežského úřadu v souvislosti s rezignací, status emeritního papeže či poměr mezi jurisdikční a sakrální stránkou nositele papežské hodnosti. Bohužel je nutné konstatovat, že se těmito důležitými otázkami s omezenou kompetencí a znalostí věci zabývají spíše novináři a internetová média než instituce, které mají nezpochybnitelné zázemí k objasnění vytčených otázek.³⁶

Závěr

Úmrtím emeritního papeže Benedikta XVI. (31. 12. 2022) došlo k ukončení specifického modelu soužití dvou papežů – jednoho obdařeného všemi jurisdikčními a exekutivními právy, jež mu přísluší jakožto hlavě katolické církve, a druhého, který po rezignaci na papežský úřad sice pozbyl výše zmíněná práva, přesto s ohledem na nedostatečně vymezený status a zachování některých vnějších znaků papežského úřadu (např. papežské jméno, oblečení) nutně působil jako nesystémový

³¹ Srov. především tzv. pochybnosti kardinálů (*dubia cardinalis*), v češtině problematiku analyzoval např. SEKERÁK, Marián, *Papež reaguje na veřejnou kritiku čtyř kardinálů: v proudu života je nutné rozlišovat*, in: <https://www.christnet.eu/clanky/5816/papez_reaguje_na_verejnou_kritiku_ctyr_kardinalu_v_proudu_zivota_je_nutne_rozlisovat.url> (9. 2. 2023).

³² EGLER, Anna, *Papa emeritus. Anmerkungen zum Titel eines Papstes post renuntiationem*, in: OHLY, Christoph, REES, Wilhelm, GEROSA, Libero (eds.), *Theologia Iuris Canonici*, Berlin, 2017, s. 169–184.

³³ DI SALVO, Giuseppe, *Benedetto XVI. Primato petrino e rinuncia*, Canterano, 2016.

³⁴ MARENCO, Gilfredo, *Benedetto XVI, il Vaticano II e la rinuncia al pontificato*, Assisi, 2013.

³⁵ SCHÜLLER, Thomas, „*Ein epochales Ereignis*“. *Die Bedeutung des Rücktritts von Papst Benedikt XVI. für Kirche und Gesellschaft*, in: KÜPPER, Moritz (ed.), *Rücktritte: Über die Kunst, ein Amt zu verlassen*, Baden-Baden, 2017, s. 105–120.

³⁶ Například s odkazem papeže Benedikta XVI. úzce spojený Institut Papst Benedikt der Sechzehnte in Regensburg.

prvek v hierarchické struktuře katolické církve. Institut emeritního papeže tím pozbyl na aktuálnosti a stal se opětovně teoretickým konceptem, přesto nemůže být pochybnosti o tom, že je více než žádoucí vymezit postavení bývalého papeže pro případ, že by opětovně došlo k výše analyzované situaci. Stávající hlava katolické církve, papež František, několikrát tuto možnost naznačil, což jen dále činí z problematiky emeritního papežství živé téma.³⁷

Není třeba pochybovat o tom, že stávající zdrženlivost papežských úřadů k této problematice úzce souvisela s danou situací, tedy s respektem k rozhodnutí papeže Benedikta XVI. rezignovat na svůj úřad bez předchozího vymezení statusu emeritního papeže. Uzákonění práv a povinností papeže po abdikaci by bezpochyby bylo v mnoha prvcích v rozporu s praxí, kterou si pro sebe vymezil Benedikt XVI., a nepřipadalo v úvahu se pokoušet o retrospektivní nastavení pravidel. Úmrtí Benedikta XVI. naopak otevřelo prostor pro vyřešení této otázky a lze předpokládat, že příslušná kuriální dikasteria se problematice budou věnovat, pokud tak již nečiní. S ohledem na jasně vymezenou hierarchickou strukturu katolické církve a primaciální postavení římského biskupa je formalizování pozice odstoupivšího papeže zcela zásadním úkolem a osobně jsem přesvědčen, že k tomuto úkonu v dohledné době bude ze strany Svatého stolce přistoupeno.

Resumé

Studie se zaměřuje na problematiku emeritního papežství v souvislosti s rezignací papeže Benedikta XVI. na papežský úřad. Shrnuje problémy, s nimiž je otázka papežského odstoupení v moderní době spojena a zamýšlí se nad právním a teologicko-ekleziálním rozměrem emeritního papežství. Poukazuje na potřebnost jasného vymezení statusu emeritního papeže a analyzuje jak hlavní směry výzkumu v této oblasti, tak i možná nebezpečí a komplikace koexistence úřadujícího a odstoupivšího papeže v teologické i právní oblasti.

³⁷ Příkladem může být rozhovor papeže Františka pro Televisa Univision z 16. července 2022, kde prohlásil, že pokud by se zřekl pontifikátu, což zatím nemá v úmyslu, neřikal by si „emeritní papež“, nenosil by bílou sutanu, nežil by ve Vatikánu ani by se nevrátil do rodné Argentiny: byl by prostě „emeritní římský biskup“ (*Episcopus emeritus Romae*) a rád by si v hlavním městě našel kostel, kde by mohl nadále zpovídat a navštěvovat nemocné. Srov. HEBDOMADA PAPAЕ. Notitiae Vaticanae Latine redditae. 16 luglio 2022, in: <<https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2022-07/hebdomada-papae-gr-in-latino-16-luglio.html>> (9. 2. 2023).

Summary

Papa Emeritus as a Theological and Canon Law Problem – Reflection on the Topic in the Context of the Death of Pope Emeritus Benedict XVI

This study focuses on the issue of the emeritus papacy following the resignation of Pope Benedict XVI from the papal office. It summarises the problems associated with the issue of papal resignation in modern times and reflects on the legal and theological-ecclesiastical dimension of the emeritus papacy. It points to the need for a clear definition of the status of the pope emeritus and analyses both the main directions of research in this area, as well as the possible dangers and complications due to the coexistence of an incumbent and a retired pope in theological and legal areas.

Klíčová slova: papežství, rezignace, *papa emeritus*, Benedikt XVI., František, Walter Brandmüller

Keywords: papacy, resignation, *papa emeritus*, Benedict XVI, Francis, Walter Brandmüller

Autor

Doc. PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D., narozen roku 1972 v Brně, vystudoval dějiny mezinárodních vztahů a světové politiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a katolickou teologii na Katolické teologické fakultě téže univerzity. V současné době působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni, kde přednáší církevní a středověké dějiny a křesťanskou religionistiku. Svou badatelskou činnost zaměřuje především na obor papežských dějin a vztahů mezi duchovní a světskou mocí.

Author

Associate Professor PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D., was born in 1972 in Brno. He graduated in history of international relations and world politics from the Faculty of Arts, Charles University, as well as in Catholic theology from the Catholic Theological Faculty, Charles University. He is currently an Associate Professor at the Faculty of Arts, Charles University and the Faculty of Arts, University of West Bohemia in Pilsen, where he lectures on church and medieval history and Christian religious studies. His research is focused on the history of the papacy and the relationship between church and secular power.

Kontakt**Doc. PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.**

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

nám. Jana Palacha 2

116 38 Praha 1

e-mail: drahomir.suchanek@ff.cuni.cz